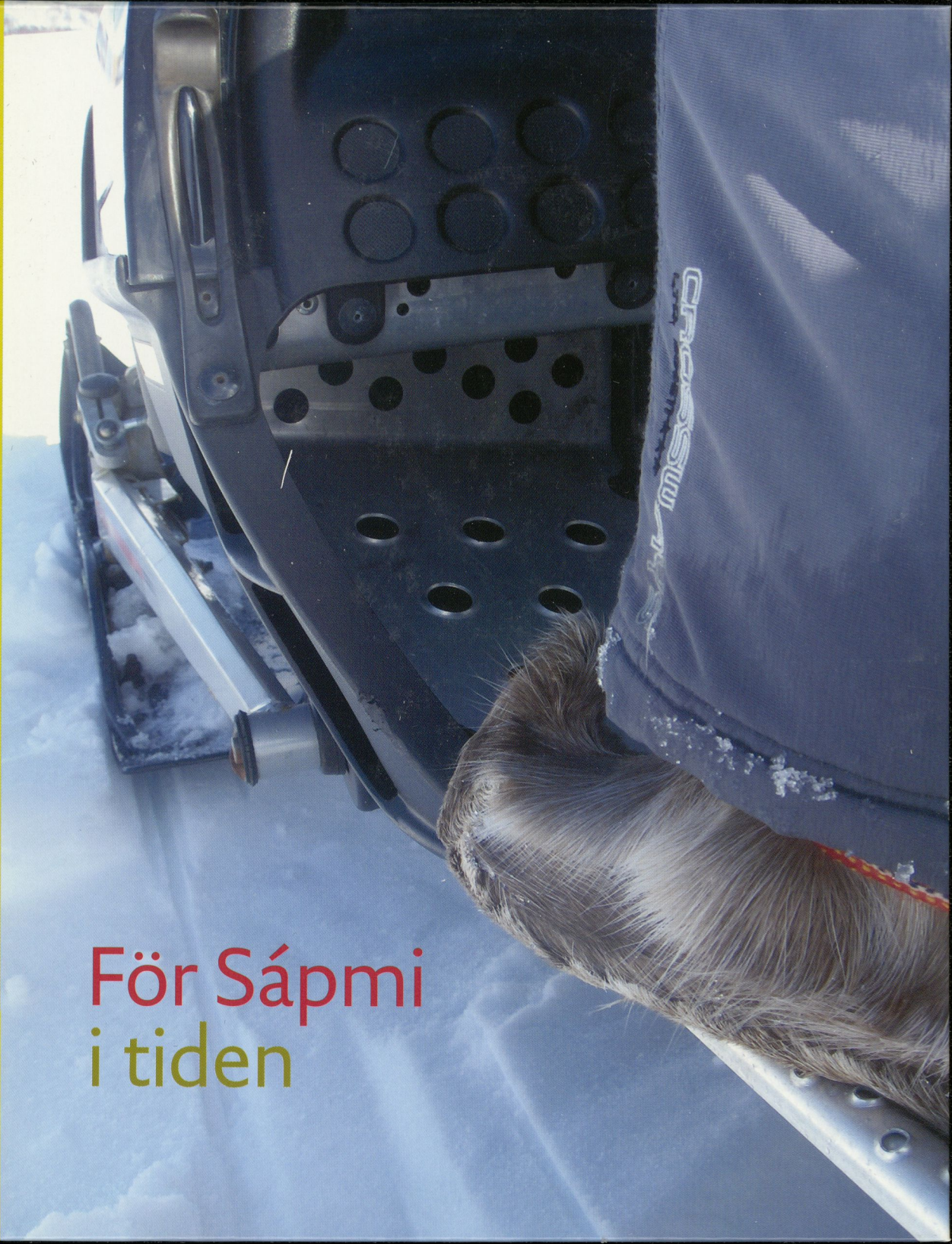

För Sápmi
i tiden

För Sápmi
i tiden

FATABUREN 2008

För Sápmi i tiden

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2008

Red. Christina Westergren och Eva Silvéén

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2008
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktörer Christina Westergren och Eva Silvéen
Bildredaktör Emma Palmér
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Framsidas bild foto Victoria Harnesk
Baksidas bild foto Héléne Edlund. Nordiska museet
Bilder på för- och eftersättsblad foto Eva Silvéen

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2008
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 523 8

Att göra ett samiskt kulturarv synligt

Museernas magasin rymmer underbara skatter. Det har jag fått erfara under det senaste året då jag haft förmånen att få besöka en rad svenska museer för att se på deras samiska föremål. Samiska föremål finns på museer i hela Sverige, ja i hela Norden och också i övriga Europa. I Sverige finns trettiofem museer och ett trettiotal same- och hembygdsföreningar med totalt cirka 25 000 samiska föremål. Antalet föremål i de enskilda samlingarna varierar från några enstaka till flera hundra och i några fall tusentals.

Souvenir, renrajd. Tillverkad av Runo Lette. Skellefteå museums samling.
Foto Roger Nylund. Skellefteå museum.

SUNNA KUOLJOK är etnolog och intendent vid Åttte Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Hon är ansvarig för museets kulturhistoriska föremålssamling.

Projekt med flera syften

Anledningen till mina besök har varit projektet *Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage*, ett samarbetsprojekt mellan tre samiska museer: Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum i Jokkmokk, Siida Samemuseum i Enare i Finland och Varanger Samiske Museum i Varanger i Norge. Projektet pågick under arton månader 2006 och 2007. Resultatet finns sedan december 2007 presenterat på internet under adressen: www.samicollection.org.

Arbetet gick ut på att inventera och samla in uppgifter om varje enskilt samiskt föremål på museer i Norden och lägga in uppgifterna i en databas, tillgänglig på internet. Projektet hade huvudsakligen tre syften. Det första var att få fram information om samiska föremål i museer eller andra offentliga institutioner i Norden. Det andra var att lyfta fram frågan om förvaltningen av det samiska kulturarvet, som idag är organiserad på olika sätt i de olika nordiska länderna och det tredje var att förbättra tillgängligheten för samerna själva. Liksom andra urfolk har samerna under de senaste åren aktualiserat frågan om det kulturarv som befinner sig på museer och forskningsinstitutioner, och kraven från samerna som urfolk på att deras kulturarv bör tillbakaföras till Sápmi har ökat. Kunskap om det egna kulturarvet och den egna historien är en grund för forandet av identiteten och en möjlighet att upprätthålla kulturell särprägel. Det är också en förutsättning för att på jämlik nivå kunna delta i forandet av samhället. För att utreda rättigheterna till det materiella samiska kulturarvet och dryfta återföringsfrågor ansågs det nödvändigt med en översikt över föremål och uppgifter knutna till dessa.

Tack vare stöd från EU och nationella finansierare i Finland,

Detalj av knivslida av renhorn och läder. Tillverkad av Pava Katisson Fankki. Åjtte museums samling. Foto Jan Gustavsson. Åjtte.

Benholkar insamlade 1910 i Lujäure, Kolahalvön. Världskulturmuseets samling. Foto Ferenc Schwetz. Världskulturmuseet.

Norge och Sverige har projektet varit möjligt att genomföra. De tre samiska museerna har vart och ett ansvarat för »sitt« land. Uppgifter har samlats in på plats i museer i Finland, Norge och Sverige eller genom att museer skickat in uppgifter, ibland i digital form. Att få teknik att fungera problemfritt är dock inte alltid så lätt. Konverteringen av det digitala materialet från museernas databaser till projektets databas visade sig vara mer komplicerat än förväntat. Därför pågår ännu arbetet med att lägga in information i databasen. Ett par museer har valt att hänvisa till egna hemsidor, där deras samlingar är sökbara. I några fall har museer inte skickat kataloguppgifter eller avstått från att ingå i databasen. En annan svårighet var de samiska bokstäverna. För projektet var det viktigt att kunna skriva in samisk text på rätt sätt, men det var svårt att hitta en databas där detta var möjligt. Ännu i skrivande stund visas inte alla de skoltsamiska tecknen rätt på internet.

I anslutning till projektet hölls den 3–5 oktober 2007 vid Siida museum i Enare ett seminarium, som belyste frågor i anslutning till projektets teman: repatriering och tillgänglighet till museisamlingar. Seminariets syfte var att ge museipersonal och politiker möjligheter att diskutera förvaltandet av de samiska föremålssamlingarna och det samiska kulturarvet i framtiden. I seminariet deltog ett sextiototal personer.

Samlat, bevarat och diskuterat

Redan före detta projekt har frågan om samiska museiföremål diskuterats bland samiska politiker i de nordiska länderna. Tre tidigare inventeringar för att kartlägga samiska samlingar har genomförts i Sverige. 1980 gjorde Inga-Maria Mulk och

Kista. Tidigare ägare Helena Skum, hustru till konstnären Nils Nilsson Skum.
Världskulturmuseets samling. Foto Ferenc Schwetz. Världskulturmuseet.

Mjölkstäva. Etnografiska museets samling, deponerad på Åjtte museum
i Jokkmokk. Foto Jan Gustavsson. Åjtte.

Sydsamisk silverkragen. Åjtte museums samling. Foto Jan Gustavsson. Åjtte.

Sydsamisk kvinnokolt och barmkläde från Laxfjället, Tärna. Finns på Hallands läns museum i Halmstad. Foto Jan Svensson. Läns museet Halmstad.

Marianne Nilsson en översiktlig inventering av större samiska föremålssamlingar i Sverige på uppdrag av Statens kulturråd. Resultatet skulle ge Kulturrådet större klarhet i frågan om museernas ansvar samt information om samernas behov och önskemål. 1984 skickade Statens historiska museum ut en enkät angående samiskt skelettmaterial i samlingar. Enkäten skickades till läns museer och andra större museer i Norrland samt till landets anatomiska institutioner. År 2003 och 2004 genomförde Åjtte projektet *Återförande av samiska föremål*. Bakgrunden var ett beslut av Sametinget år 2000 att utreda möjligheterna för återbördande av det samiska kulturarvet. Projektresultatet finns redovisat i en rapport, innehållande en översikt över samiskt kulturhistoriskt och arkeologiskt material på institutioner och museer i Sverige och i Europa, med fokus på religiösa föremål och mänskliga kvarlevor.

Så här i historiens ljus kan vi inte vara annat än tacksamma för att museer har samlat samiska föremål. På så sätt har de bevarats. Men idag har de flesta museer med samiska samlingar ingen verksamhet inriktad på samer, ingen eller liten kunskap om samisk kultur och bedriver inte heller någon aktiv insamling av samiska föremål.

Den definition på ett samiskt föremål som användes inom det senaste projektet var: ett objekt som tillverkats, ägts eller använts av en same. Det betyder att även industritillverkade föremål ingår i undersökningen, till exempel en mobiltelefon, om den använts av en same. Sådana saker är ovanliga på de flesta museer, men finns i Åjttes samling. Samiska föremål på svenska museer är i allmänhet handtillverkade bruksting från tiden före 1950, som kläder, husgeråd, redskap, föremål med anknytning till den nomadiserande renskötseln samt samiskt silver. Det

finns även material med anknytning till samisk religion, som seitar, trummor och lämningar från offerplatser och gravplatser samt skelett och skelettdelar, framförallt från arkeologiska undersökningar, men även från anatomiska samlingar.

Några typer av föremål har särskilt stort symbolvärde för samerna. Det gäller trummorna som vittnar om övergrepp och kolonialism och är de äldsta tydligt samiska föremål som finns bevarade. Trummornas och seitarnas ursprungliga betydelse som sakrala objekt gör att många samer anser att de ska hanteras med respekt och varsamhet. Det gäller även de mänskliga kvarlevor som grävdes upp på kyrkogårdar och samlades in. Under 2007 aktualiserades frågan när svenska sametinget återkrävde samiska skelett från museer och institutioner i Sverige.

Halsprydnad för ren. Insamlad 1910 i Lujaure, Kolahalvön. Världskulturmuseets samling. Foto Ferenc Schwetz. Världskulturmuseet.

Museer med samiska föremål

Totalt trettiofem svenska museer har tillsammans cirka 23 000 samiska föremål i sina samlingar. Bland dem arton av de trettiofem läns museerna. Under en period runt sekelskiftet 1900 var intresset för samer stort på museerna, en av anledningarna var kanske – förutom nyfikenheten på det annorlunda – den då spridda uppfattningen att samerna var ett folk på utdöende som det gällde att dokumentera medan tid fanns. När exempelvis Malmö museistyreelse 1911 sökte medel för en utbyggnad av museet skrev man således om den etnografiska samlingen:

Men dessa samlingar förtjäna i hög grad att utvecklas, särdeles som i hela södra Sverige intet offentligt etnografiskt museum finnas. Redan för att åskådliggöra skolornas undervisning i geografi hava de stor betydelse men än mer för att ge allmänheten bilder från lägre stående folks liv, som åskådliggöra den utvecklingsgång alla folk hava på ett eller annat sätt genomgått, kulturfolkens tidigare stadier i religion och samhällsliv, i hantverk, industri och konst, och i dagligt liv. Särskilt torde här böra inrymmas en avdelning för lapparnas liv, den folkstam, som ända till våra dagar i vårt eget land levat ett nomadliv, som snart nog torde vara förbi.

Några årtionden in på 1900-talet inriktades läns museernas verksamhet på det egna länet och därmed var det för de flesta inte längre aktuellt att förvärva föremål från samisk kultur.

I vår undersökning har totalt tjugofem hembygdsföreningar och sameföreningar svarat att de har samiska föremål i sin ägo, men vi känner till ytterligare sex. Tillsammans har de

Träask från lulesamiskt
område. Helsingborgs
museums samling.
Foto Sven-Olof Larsén.
Helsingborgs museum.

Knopp på körstav. Helsing-
borgs museums samling.
Foto Sven-Olof Larsén.
Helsingborgs museum.

cirka 2 000 föremål. Ofta är det saker från socknen eller regionen, som skänkts till föreningarna. De enskilda hembygdsföreningarna har som mest 500 föremål och som minst något enstaka i sina samlingar. Flera föreningar driver egna museer, som vanligtvis är öppna på sommaren.

Stora samlingar av samiska kulturhistoriska föremål har:

Nordiska museet, Stockholm	6 260 inventarienummer
Åjtte, Jokkmokk	7 500 inventarienummer*
Silverbuseet, Arjeplog	4 000–6 000 föremål
Norrbottens museum, Luleå	1 000 föremål
Världskulturmuseet, Göteborg	865 föremål
Västerbottens läns museum, Umeå	767 föremål
Jämtlands läns museum, Östersund	500 föremål
Etnografiska museet, Stockholm	500 föremål**
Murberget, Läns museet Västernorrland, Härnösand	300 föremål
Fjällmuseet, Funäsdalen	200 föremål
Kulturen i Lund	178 föremål
Kulturmagasinet, Helsingborg	100 föremål

*Åjttes kulturhistoriska samlingar är ej uppdelade utifrån etnicitet, där finns föremål som ägts, tillverkats och brukats av både samer och icke-samer.

** Sedan 1988 är Etnografiska museets samling deponerad på Åjtte.

Inblickar i samlingarna

Följande museer i Sverige besöktes inom ramen för projektet: Världskulturmuseet i Göteborg; Västerbottens läns museum, Umeå; Skellefteå museum; Hallands läns museum, Halmstad; Malmö museer; Kulturen i Lund samt Helsingborgs museum. Avsikten var att få en bättre inblick i samlingarna än vad enbart kataloguppgifterna kunde ge.

Museerna har i sin katalogisering angett föremålen som lap-ska eller samiska och har på så sätt överblick över det samiska materialet. Ibland saknas uppgifter om föremålens ursprung, ut-om att de är köpta från antikhandel eller skänkta av någon som bor i museets verksamhetsområde. Det mesta har varit i god kondition, men det finns också föremål som varit utsatta för svåra angrepp av skadedjur, främst de av päls och ull. Mycket roligt har det varit att hitta ytterligare information, som uppgif-ter om tidigare ägare eller brukare. Kanske har det funnits ett brev i anslutning till en gåva eller så har korta meningar i kata-logen skapat ett extra värde.

Vid Hallands läns museum i Halmstad finns en mycket liten samling, bara sexton föremål, främst sydsamiska. En sydsamisk kvinnodräkt med dräktdelar är skänkt av en Halmstadbo och i ett brev i anslutning till gåvan har givaren lämnat information om koltens tidigare ägare och historia. Man får till exempel ve-ta att han köpt den 1913 av »den gamla lapskan Maria Sjuls-son, Laxfjället, Geutasjöns nordvästra ände« och att den till-hört hennes mormor, som spunnit garnet, vävt tyget och sedan sytt koltan. Det som glädde mig extra mycket var att givaren även antecknat den samiska benämningen på varje föremål.

Vid Malmö museer är de flesta av de samiska föremålen från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Tjugoen styck-

Nordsamiskt bälte. Nordiska museets samling. Foto Peter Segemark, © Nordiska museet.

en, främst dräkter och dräktdelar, är inköpta i »Laidijaur mellan Kwickjock och Stora Sjöfallet« år 1899. Kvinnokolten är fantasirikt dekorerad med uddklippt kläde och ett vävt kvinnobälte har klara färger, som inte alls är blekta. Vid Kulturen i Lund finns flera föremål deponerade från Lunds universitets historiska museum, till exempel en lulesamisk päls med tenn-

broderad krage, mig veterligt den enda i sitt slag i Sverige, och ett bälte med gjutna små tennplåtar. Dessa föremål kom till museet 1821. Bältet liknar det som är avbildat på den kända tavlan från 1737 föreställande Carl von Linné klädd i samisk dräkt. På Kulturen finns också en stor samling samiskt silver. Vid Helsingborgs museum har de flesta samiska föremål geografiska uppgifter om ursprung. Här finns drygt femtio inventarienummer som ägts av Nils Paulus Ländta, Lule lappmark, och som förvärvades 1908.

Världskulturmuseet i Göteborg har i sin samling samiska föremål som arkeologen Gustaf Hallström 1910 samlade in i Lujauve på Kolahalvön. Samme Hallström förde 1915 med sig drygt 30 föremål från ett »lappläger väster om Kåtjasjaure, Luleälvens källor, Lule lappmark«. Platsen, belägen norr om fjället Áhká, ligger sedan 1940 under vatten, överdämt av Áhkájávrrre. På museet finns vidare ett femtiotal föremål från vardera författaren Johan Turi och konstnären Nils Nilsson Skum samt cirka två hundra från sydsamiskt område, från Härjedalen och Tärnaområdet.

Återföring av kunskap

Vårt projekt slutade i november 2007, men Åjtte kommer att fortsätta att uppdatera informationen i databasen med ytterligare uppgifter om samiska föremål både från den egna samlingen och från andra museer och hembygdsgårdar i Sverige. Genom projektet har viktiga kontakter skapats med museer med samiska samlingar och mycket information om samiska föremål på museer har tagits fram och genom projektet börjat återföras till samerna, liksom till andra intresserade. Muse-

ernas samlingar har ett stort värde som källmaterial för den samiska kulturen. Kunskapen om föremålen, liksom kompetensen att tolka dem och sätta in dem i ett sammanhang, finns framförallt hos samerna själva. Förhoppningsvis är projektet bara en början på återförandet av samiskt kulturarv, där vi i framtiden kan repatriera inte bara kunskap utan även föremål till samiska museer nära den samiska befolkningen. Men vi får inte glömma att samiska föremål även i fortsättningen måste finnas på museer utanför Sápmi, för att där kunna berätta om den samiska kulturen.

Same med ren och ackja. Tillverkad av Runo Lette. Skellefteå museums samling.
Foto Roger Nylund. Skellefteå museum.

